

Гавловська Н. І.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Хмельницького національного університету*

Gavlovska N. I.
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management Department
Khmelnytskyi National University*

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

FEATURES OF MANAGEMENT IDENTIFICATION MECHANISMS WHILE PROVIDING NATIONAL ENTERPRISES SECURITY

Анотація. У роботі досліджено трактування термінів «механізм» та «економічний механізм». Визначено підходи до розуміння сутності економічної безпеки. Запропоновано послідовність етапів ідентифікації механізмів управління. Визначено об'єкти управління та склад основних суб'єктів управління в межах системи економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, механізм, ідентифікація, об'єкт управління, суб'єкт управління.

Вступ та постановка проблеми. Реалії функціонування вітчизняних підприємств обумовлюють необхідність розроблення та впровадження захисних механізмів у систему управління. Враховуючи загострення кризових явищ та активізацію дії факторів негативного впливу, існує актуальна потреба у визначенні підходів до конструювання таких механізмів та ідентифікації процесів їх функціонування.

Управління економічною безпекою суб'єкта господарювання реалізується за рахунок функціонування системи економічної безпеки. Система економічної безпеки суб'єктів господарювання може включати різноманітний набір елементів, також доволі сильно відрізняються зв'язки в такій системі в залежності від обраного підходу до розуміння економічної безпеки і методів формування системи економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія формування підходів до забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств тривалий час знаходиться в полі зору таких відомих вітчизняних науковців, як: О.І. Барановський, Т.Г. Васильців, М.П. Войнаренко, В.М. Гець, М.О. Кизим, В.І. Кириленко, Г.В. Козаченко, І.Г. Манцуров, В.І. Мунтіян, Є.М. Рудніченко, Л.Г. Шемаєва, С.М. Шкарлет, В.Т. Шлемко. Визнаючи наукову цінність та практичну вагомість наукових праць названих дослідників, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру, пов'язаних із механізмами управління економічною безпекою, залишається недостатньо дослідженими.

Ефективність функціонування системи економічної безпеки підприємства безпосередньо залежить від механізмів управління, які задіяні в реалізації основних завдань такої системи, однак на сьогодні практично не існує єдиного підходу до розуміння змісту і визначення необхідної кількості таких механізмів.

Метою даної роботи є ідентифікація механізмів управління в межах системи економічної безпеки підприємства та визначення їх змістовного наповнення.

Результати дослідження. Враховуючи неоднозначність підходів до трактування механізмів, доцільно навести трактування основних термінів визначеними науковцями для більш ґрунтовного розуміння сутності досліджуваних об'єктів.

Термін «механізм» стосовно економічної системи вперше застосував К. Маркс для характеристики процесів функціонування капіталістичної виробничої системи, яка розглядається ним як «економічний механізм» [10, с. 72]. Підходи до визначення понять «механізм», «економічний механізм» та «господарський механізм» наведено в табл. 1.

У контексті дослідження доцільно розглянути більш детально склад та функціональне призначення таких механізмів, ґрунтуючись на позиції поєднання захисного та гармонізаційного підходів до розуміння самої сутності економічної безпеки.

Як зазначено в [14, с. 10], основою захисного підходу є захищеність підприємства, потенціалу або інтересів від небажаних загроз (внутрішніх чи зовнішніх, активних чи пасивних), у межах цього підходу виділяють два напрями: перший – захищеність від небажаних змін (загроз), представниками даного напрямку є М. Бендіков, Г. Клейнер, Д. Ковальов, Т. Сухорукова, Ю. Лисенко, С. Міщенко, Р. Руденський та ін.; другий – захищеність інтересів, представниками якого є Г. Мінаєв, В.В. Шликов, С.Л. Меламедов та ін.

Гармонізаційний підхід передбачає гармонізацію інтересів підприємства з інтересами зовнішнього середовища. Представниками даного підходу є Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [14, с. 11].

Із позиції розкриття проблематики дослідження використання саме цих підходів є найбільш коректним, оскільки переважна більшість загроз формується у зовнішньому середовищі, а попередження та недопущення їх реальної реалізації відбувається саме за рахунок ефективно діючих механізмів у межах системи економічної безпеки підприємства. Стосовно гармонізаційного підходу, то його корисність, на нашу думку, полягає у

зменшенні напруги та попередженні критичних проявів негативного впливу на СЕБП із боку середовища функціонування підприємства.

Ідея поєднання вищезазначених підходів не нова. Так, С.М. Рудніченко [14, с. 13] трактує економічну безпеку підприємства як стан захищеності життєво важливих інтересів суб'єкта господарювання, що досягається шляхом гармонізації взаємовідносин із суб'єктами зовнішнього впливу та оптимізації внутрішньосистемних процесів і дозволяє за рахунок адаптації функціонувати та розвиватися підприємству в умовах об'єктивно існуючих невизначеностей, загроз та ризиків.

Підкреслимо, що у визначенні чітко відслідковується поєднання вищезазначених підходів, однак внутрішньосистемні процеси згадуються опосередковано, а механізми управління в межах системи економічної безпеки детально не досліджуються. Така ситуація прослідковується в багатьох визначеннях і підходах до трактування системи економічної безпеки підприємства.

Підкреслимо, що у межах кожної складової системи економічної безпеки підприємства діє відповідний механізм, який забезпечує процес управління відповідними складовими елементами згідно з поставленою метою та повинен забезпечувати ефективний захист і попередження потенційних негативних наслідків впливу середовища. Тому такі механізми мають як мінімум дуалістичну природу, тобто повинні забезпечити управління і сформулювати захист, а в цілому вони повинні за рахунок внутріш-

ньосистемної гармонізації реалізовувати основну захисну функцію системи економічної безпеки підприємства.

У контексті вищезазначеного одним із головних питань є необхідність ідентифікації та оцінки ефективності механізмів управління в системі економічної безпеки підприємства. Для цього необхідно виділити етапи ідентифікації механізмів управління в межах системи економічної безпеки підприємства (рис. 1), які дозволять виявити сутність наявних проблем і сформулювати шляхи їх подолання, а також визначити відповідність потребам і необхідність їх удосконалення.

На першому етапі повинна відбуватися ідентифікація об'єктів економічної безпеки підприємства, в межах яких функціонує певний механізм управління за рахунок участі та впливу відповідних суб'єктів.

На другому етапі відбувається конкретизація суб'єктів економічної безпеки підприємства, вплив яких найбільш суттєвий. Об'єкти і суб'єкти економічної безпеки підприємства в межах системи обумовлюють певні організаційні відносини (етап 3), передусім яким чином формується потік інформації, як споживачі інформації її сприймають і реагують на неї, які управлінські інструменти застосовуються і завдяки чому працюють окремі елементи такої системи.

Відповідно, на четвертому етапі відбувається безпосередня ідентифікація механізмів та «вузьких місць» системи економічної безпеки підприємства з метою розроблення подальших дій та реакцій.

Таблиця 1

Підходи до визначення понять «механізм», «економічний механізм», «господарський механізм»

Автор, джерело	Механізм – це...
А.Н. Азріліян [7, с. 401]	послідовність станів процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності
С.М. Гончаров [16, с. 185]	сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, здійснення певних дій задля досягнення мети
О.С. Мельничук [15, с. 431]	сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ
С.В. Мочерний [2, с. 135]	система певних ланок та елементів, що приводять їх у дію
А. Кульман [8, с. 13–14]	системи взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом початкового імпульсу
Мойсеев М.М. [11, с. 292]	сукупність станів і процесів, з яких складається якась фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне, психологічне і т. ін. явище, наприклад механізм мислення
Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Е. Маскін [4, с. 7–8]	стратегічна гра на основі взаємодії між економічними суб'єктами, опису того, як можуть діяти суб'єкти господарювання і до чого приведе набір їх дій
Г.Я. Ільницька [5, с. 292]	основна частина господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси
Й.С. Завадський [3, с. 81]	складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо)
А.В. Козаченко [6, с. 39]	сукупність способів, методів, прийомів, показників, норм та інших економічних елементів, завдяки комплексному впливу яких досягається кінцевий результат діяльності механізму
В.П. Маєвський [9, с. 5]	є складовою господарського механізму, який складається з планування і економічного стимулювання
Л.І. Абалкін [1, с. 1]	складне і багатопланове поняття, яке відображає як внутрішні процеси функціонування економіки, так і її взаємодію з продуктивними силами та надбудовою суспільства. Через нього взаємодіють продуктивні сили та виробничі відносини, а удосконалення господарського механізму забезпечує відповідність конкретних форм виробничих відносин постійно зростаючому рівню продуктивних сил
С.В. Мочерний [2]	це система основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також усебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів та узгодження економічних інтересів основних класів соціальних груп
Ю.М. Осипов [13, с. 60–61]	активна самоорганізуюча система, яка «думає», «вирішує», сприймає та надає інформацію
А.А. Чухно [17, с. 50]	сукупність форм і методів, важелів і стимулів планомірного впливу на виробництво з метою забезпечення його динамічного, сталого ефективного розвитку

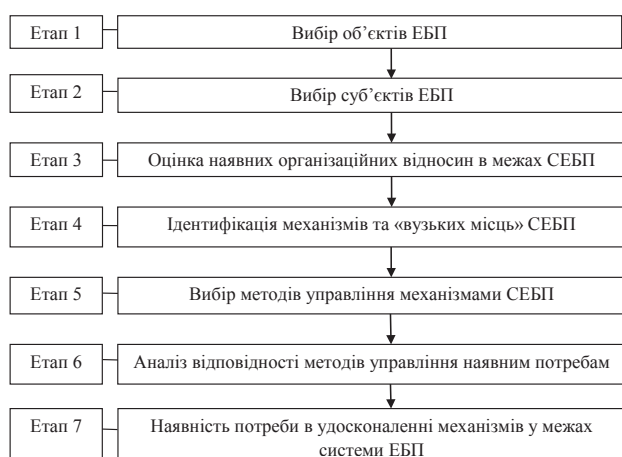

Рис. 1. Етапи ідентифікації механізмів управління в межах системи економічної безпеки підприємства

П'ятий етап характеризується вибором методів управління економічною безпекою підприємства. На шостому етапі відбувається аналіз відповідності методів управління наявним потребам, що дозволяє попередньо проаналізувати такі методи на дієвість і життєздатність в умовах різноспрямованого впливу. І сьомий етап передбачає удосконалення механізмів управління в межах системи економічної безпеки підприємства.

Таке удосконалення обов'язково повинно враховувати зміну поведінки певних суб'єктів, що задіяні в конкретному механізмі, оскільки центральним елементом механізму є суб'єкт управління, який своїм вольовим рішенням, діями згідно регламенту або за рахунок опортуністичної поведінки суттєво впливає на весь механізм. Із одного боку, такий вплив є імпульсом для відповідного механізму і викликає його дію, а з іншого – може нівелювати можливість отримання корисного ефекту від його функціонування за рахунок неналежного управління. Тому механізм управління економічною безпекою кожного об'єкта ЕБП повинен мати: певне регламентне забезпечення (положення, інструкції, нормативи та ін.); розподіл повноважень суб'єктів впливу; інформаційне забезпечення та характеристику активних і опосередкованих зв'язків.

Ідентифікація механізмів буде здійснюватися з урахуванням основних об'єктів управління, якими є складові системи економічної безпеки підприємства. Складові системи економічної безпеки, наведені в літературних джерелах, досить різноманітні, однак більша частина науковців, до яких належать Л. Гончаренко, Г. Козаченко, С. Міщенко, Е. Олейников, С. Покропивний та ін., дотримуються думки, що до її структурних елементів слід віднести: фінансову, інтелектуальну, кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну та силову складові.

На нашу думку, можна дещо модифікувати та доповнити запропоновані елементи та виділити наступні складові, що повністю або частково належать до зовнішнього середовища: 1) політико-правова складова; 2) екологічна складова; 3) фінансова складова.

Усі наступні складові належать до внутрішнього середовища, однак слід зазначити, що на них також впливає зовнішнє середовище, хоча і опосередковано. До цих складових належать: 4) інтелектуально-кадрова складова; 5) енергетична складова; 6) інформаційно-комунікаційна складова; 7) виробничо-технологічна складова; 8) силова складова.

У межах наведених складових функціонує відповідний управлінський механізм, при цьому кожен механізм є частиною загального механізму управління системою економічної безпеки підприємства. Такі мікромеханізми функціонують із різним рівнем ефективності та потребують різних управлінських підходів.

Окрім наведених елементів, які є об'єктами управління, необхідно визначити й основних суб'єктів управління. До таких суб'єктів належать: власники, менеджмент, виконавці та безпосередньо працівники служби економічної безпеки. При цьому відбувається розподіл повноважень і виокремлюються стратегічний, тактичний та оперативний підходи до управління зазначеними механізмами окремих елементів системи економічної безпеки підприємства з боку основних суб'єктів управління.

Зазначимо, що елемент системи економічної безпеки підприємства може існувати, а механізм управління таким елементом буде вкрай неефективним, що призведе до значного зниження ефективності роботи підприємства в цілому і невідповідності очікуванням від налагодженої системи економічної безпеки підприємства. У табл. 2 наведено об'єкт-суб'єктний підхід до аналізу механізму управління складовими СЕБП.

Під елементом *n* розуміємо один з окреслених вище елементів системи економічної безпеки підприємства. Тоді характер механізму управління може визначатися як ефективний, індиферентний або неефективний. Відповідно, визначається наявність потреби в конкретному механізмі на визначений момент часу, після чого виникає реакція суб'єкта управління на стан механізму.

Висновки. Отже, ідентифікувати механізми, що задіяні в процесі забезпечення економічної безпеки певного суб'єкта господарювання, цілком можливо, оскільки кожен елемент такої системи передбачає наявність певного управлінського впливу. Цей вплив визначається об'єктивною необхідністю удосконалення захисних процесів відповідно до реалій функціонування суб'єкта господарювання.

Однак залишаються недостатньо дослідженими питання інструментального забезпечення управлінських процесів у межах системи економічної безпеки підприємства та їх застосування в межах дії відповідних механізмів, що обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень.

Таблиця 2

Управлінська реакція на стан механізму управління елементом СЕБП

Елемент системи ЕБП (об'єкт ЕБП)	Характеристика механізму управління	Наявність потреби в механізмі на визначений момент часу	Реакція на стан механізму	Суб'єкт управління ЕБП
Елемент <i>n</i>	ефективний	існує	розвиваємо	Відповідальні виконавці
		не існує	зберігаємо	
	індиферентний	існує	активізуємо	Керівник відділу ЕБП
		не існує	реакція відсутня	
	неефективний	існує	удосконалюємо	Менеджмент та керівник відділу ЕБП
		не існує	реакція відсутня	

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развитого общества / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1973. – 264 с.
2. Економічна енциклопедія. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – Київ: Академія, 2002. – 952 с.
3. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: [підручник] / Й.С. Завадський. – К.: Вища школа, 1992. – 367 с.
4. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 5–27.
5. Ільницька Г.Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г.Я. Ільницька // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291–294.
6. Козаченко А.В. Механизм стратегического управления крупными производственно-финансовыми системами промышленности: [монография] / А.В. Козаченко. – Д.: ИЭП НАНУ, 1998. – 348 с.
7. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2001. – 1088 с.
8. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман; пер. с фр. – М.: Прогресс; Универс, 1993. – 192 с.
9. Маевский В.П. Экономический механизм оперативного управления производством на предприятии в условиях регулируемого рынка / В.П. Маевский, М.В. Радиевский. – Минск: БелНИИИТИ, 1990. – 48 с.
10. Маркс К. Дебаты о свободе печати / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1963 г. – 540 с.
11. Моисеев Н.Н. Человек, среда, общество / Н.Н. Моисеев. – М.: Наука, 1982. – 240 с.
12. Мочерний С.В. Економічна теорія / С.В. Мочерний. – К.: ВЦ Академія 1999. – 656 с.
13. Осипов Ю.М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма / Ю.М. Осипов. – М.: МГУ, 1987. – 398 с.
14. Рудніченко Є.М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства: [монографія] / Є.М. Рудніченко. – Луганськ: Промдрук, 2014. – 389 с.
15. Словник іншомовних слів / За заг. ред. О.С. Мельничука. – К., 1974. – 776 с.
16. Тлумачний словник економіста / За ред. проф. С.М. Гончарова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
17. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 60–67.

Аннотация. В работе исследованы трактовки терминов «механизм» и «экономический механизм». Определены подходы к пониманию сущности экономической безопасности. Предложена последовательность этапов идентификации механизмов управления. Определены объекты управления и состав основных субъектов управления в рамках системы экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, механизм, идентификация, объект управления, субъект управления.

Summary. The interpretation of the terms «mechanism», «economic mechanism», «business mechanism» has been investigated in the article. The necessity of a detailed study of the mechanisms composition and functionality basing on a combination of protection and harmonization positions of approaches to the economic security essence understanding has been substantiated. The approaches to the economic security essence understanding have been defined. Sequence of management mechanisms identification steps has been stipulated. Management facilities have been determined. They include the following components: political – legal, environmental, financial, intellectual and human resources, energy, information and communication, manufacturing and technology and power one. Management basic subjects structure in the frame of the economic security system has been concretized.

Key words: economic security, mechanism, identification, management object, management subjects.